

MEDIAAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ | BOOK REVIEW

Haziran 2022, 5(1), 285-289

Geliş: 24.4.2022 | Kabul: 8.6.2022 | Yayın: 30.6.2022

DOI: 10.47951/mediad.1120898

Çevrim İçi Dindarlık: M Neslinin İnanç Pratikleri

Online Religiosity: Faith Practices of Generation M

Değerlendiren: Rumeysa TAŞ*

Kıtabın Künyesi: Eken, M. (2021). *Çevrim içi dindarlık: M neslinin inanç pratikleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 269 s.

Göz merkezci bir paradigmayla eş zamanlı gelişen teknik iletişim araçlarının ağ tabanında modern dijital medyayı oluşturmasıyla birlikte çevrim içi ve çevrim dışı ortamlar olarak yeni uzamlar meydana gelmiştir. Çevrim içi ortamlara dâhil olan bireylerin kimliklerinin geniş yelpazede çeşitlenmesinin yanında kuşaklar nezdinde görünümünün de farklılaşması; ele alınan çalışmada ilk kez Janmohamed'in kullandığı, modern dönemde yaşayan Müslüman gençleri tanımlayan M nesli üzerinden incelenmektedir. M neslinin çevrim içi ortamlardaki dini kimlikleri ve inanç pratikleri, medyanın teknik ve kültürel içerimlerinin etkileri özelinde medya ve din ilişkisinin incelenmesi, Eken'in eserinin ana temasını oluşturmaktadır. Bu çerçevede yapılan saha araştırması, nitel anlatı analizi yöntemi ile yarı yapılandırılmış mülakat teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Kanada, ABD, Almanya ve İngiltere'den 6; Türkiye'den 14 katılımcının yanıtladığı sorular, kartopu ve amaçlı tipik durum örneklem yaklaşımlarıyla seçilmiştir. Yazarın doktora tezinden üretilen bu eser Önsöz ve Sonuç kısımları hariç 3 ana bölümden ve bu bölümleri açıklayan toplam 11 alt başlıktan oluşmaktadır.

"Görsel Kültür, Sekülerleşme ve Medya" başlığına sahip birinci bölümde çalışmanın teorik alt yapısı açıklanmaktadır. Çağımızı karakterize eden ve medyanın kültürel zeminin oluşturan görsellik dolayısıyla yazar, ilk alt başlıkta 'Görsel Kültür' kavramını sosyal teoriden beslenen bilişsel ve normatif alan olarak ele almaktadır. Görsel kültür modern kültürün küresel ölçekte yayılmasına müteakip yeniden dönüştürülerek modern görsel kültürü meydana getirmiştir. Buna göre modern görsel kültür göz merkezci, gösteriyi önceleyen, gözetim yönelimli ve söylemler üreten simülatif bir karaktere sahiptir. Göz merkezcilik, köklerini Antik Yunan'dan alan modernitenin görme duyusunu ön plana çıkmasıyla daha çok önem kazanan bir yaklaşımdır. Gösteri, Debord'un "gösteri toplumu" kavramı çerçevesinde endüstri sonrası toplumlara şekillendiren hâkim unsur olarak ele alınmaktadır. Modernliğin en temel karakterlerinden olan gözetim ise toplumların kontrol ve denetim mekanizması olarak Foucault'nun kavramsallaştırması üzerinden açıklanmaktadır. Söylenler/mitler, özellikle kitle iletişim araçları ile oluşturulan algıların fark edilmesi noktasında Barthes'in ele aldığı bir kavramdır. Simülasyon kavramı ise oluşturulan algıların imge ile bağıni yitirmiş olduğu bir evrendir. Modern görsel kültürün simülatif karaktere sahip olması Baudrillard'ın bu kavramına ayrı bir önem atfetmektedir. Modern görsel kültürün

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, rumeysaatass@gmail.com, orcid.org/0000-0003-1407-3270, Kayseri, Türkiye

bahsedilen kavramları kitle iletişim araçları vasıtası ile nelerin/nasıl gösterildiği gibi hususlarla ilgili kültürel analizlere olanak sağlaması bakımından önemlidir. Yazar bu noktada tüm süreçlerin hem seküler hem de sekülerleştirici olduğunu vurgulamaktadır.

Bölümün ikinci alt başlığında 'sekülerleşme' kavramı; genel olarak gündelik pratiklerde aranması gereken bir zihniyet durumu esnasında dini yoksunlaşma ile açıklanabilecek bir olgu olarak tanımlanmaktadır (s. 35). Sekülerleşme bu çalışmada günden güne artan yeni dindarlık biçimlerinin anlamlandırılması noktasında kullanılan bir kavramdır. Yazar medyada dini platformların yaygınlaşması ile gösteri kurgusuna dâhil olan yeni dinseliklelerin, insanoğlunun yaşam pratiklerini etkileme hızını artırdığını belirtmektedir. Bu duruma binaen günden güne artan yeni dindarlık modelleri sekülerleşme bağlamında ele alınarak modern görsel kültürün sekülerleştirici etkisinin mutlak bir etkiden ziyade güçlü bir potansiyele işaret ettiğine vurgu yapılmaktadır.

Birinci bölümün 'Medya' alt başlığında modern görsel kültürün ve medyanın gelişimi, iç içe geçmiş ve karşılıklı etkileşimli bir süreç olarak ele alınmaktadır. İnsanların iletişim sağlamasındaki üç temel husus olan yazı, ses ve görüntüyü bünyesinde barındıran medya, insanlar için vazgeçilmez bir unsurdur. Modernlik ile etkileşimlilik, kitlesizleştirme ve eş zamansızlık gibi özellikler kazanan yeni medya/dijital medya, geleneksel medyadan önemli ölçüde ayrılmaktadır. Medyanın bu özellikleriyle bir özgürleşim unsuru olarak ele alınması, çalışmanın eleştirel yaklaştığı bir hususa karşılık gelmekte; sosyal medyanın özne-nesne diyalektiğini yeniden üreten yapısına bu bağlamda özellikle dikkat çekilmektedir.

İkinci bölümün başlığı "Modern Görsel Kültürde Medya ve Din" dir. Bu kısımda, birinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınan modern görsel kültür ile gelişen medyanın din ile ilişkisi, medyatikleşme ve eklemlenme yaklaşımları ile incelenmektedir. Medyatikleşme, dini tecrübeye odaklanarak bireyin din algısının üzerinde medyatik dolayımına süreçlerinin etkisinin anlaşılmasında önemli bir yaklaşımdır. Yazar dinin medyatikleşmesi ile yeni yönlerinin ortaya çıktığını belirtmektedir (s. 64). Eklemlenme tam da bu noktada medyatikleşmenin sekülerleştirici etkisi ile insanların gündelik hayatında medyanın dini ve manevi yaşamlarına dair nasıl bir etkileşime girdiklerini netleştirerek gözler önüne sermektedir. Eklemlenme yaklaşımı; çalışmaya kültürel formların, sembollerin, imgelerin zihinde canlanan durumlarının anlaşılması noktasında katkı sağlamaktadır.

Yazara göre toplumsal süreçleri etkilediği kadar etkilenen bir sistem olarak din, günümüzde tarihi ve kültürel temellerinden uzaklaşarak yeni imajlar üreten bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte din, medyaya yaklaşarak medyanın kendi kültürel mantığı ve tekniği dolayımında yeniden şekillenmiştir. Medyanın kültürel unsurlarının başında gelen eğlence unsuru, şöhret ve televanjelizm kavramlarıyla yakın ilişkili olarak, dini kendi bünyesinde bir eğlence kurgusunun hammaddesi haline getirmektedir. Yazara göre medyaya kaynaklık eden dini içeriklerin yer yer eğlence, popülarizm ve gayri ciddiliğin etkisi altında medyatikleşmesi, toplumların dini algılama biçimlerine rol modellik etmektedir. Mahremiyet örneği çerçevesinde ele alınacak olursa yazara göre birey-birey ilişkilerinde ve birey-grup ilişkilerinde gündeme gelen mahremiyet kavramı, yeni medyanın toplumları gözetleyen/gözetlenen konumuna getirmesiyle akışkanlaşıp silikleşmektedir.

İkinci bölümde internet ve din etkileşimi çalışma bağlamında merkezi bir konuma sahip olmasından dolayı ayrı bir kısım olarak 'Çevrim İçi Din' alt başlığında incelenmektedir. Çevrim içi din; siber uzamdaki dini sunumu, ifade biçimini ve dini pratikleri içeren geniş bir çerçevede çeşitlenen dinselikleğin somut ifadesidir. İnternet ortamında çeşitlenen bu dinselikle; siber din, sanal din, dijital din gibi farklı isimlerle tanımlanabilmektedir. Yazar, ağ tabanlı dini yapılanmaya dair kapsamlı bir teknik ve sosyolojik açıklama getirmesi sebebiyle çevrim içi din/online din ifadesini tercih etmiş ve bu ifadeyi özgün bir yaklaşımla yeniden içeriklendirilmiştir. Buna göre online din; online mecralarda tek yönlü veya etkileşimli karakterlerde ortaya çıkan tüm dinselikleleri kapsayan,

online ifadesinin zıddı olması bakımından da offline ortamlarla ilişkiselliğe vurgu yapan, her an bağlantı halinde olan insan topluluklarının ortaya koyduğu sosyal realiteyle uyumlu, eklemleme süreçlerine göndermede bulunan ve aynı zamanda bağlantılarla oluşan ağ kültürünü göz önünde bulunduran genel bir ifade olarak kullanılmıştır.

Siber uzamda gerçekleşen dinselğin somut göstergeleri; çevrim içi topluluk, otorite ve doktrin, kimlik ve aidiyet, ritüel temaları ve görünüşleri etrafında açıklanmaktadır. Medyanın ve medyatik kültürlerin kimlikleri etkileyerek onları yeniden şekillendirilmesi esnasında dini kimliklerin de sekülerleşerek bu değişimden payını aldığı belirtilmektedir. Bireyin dini kimliğinin bir gerekliliği olarak günlük yaşamında sergilediği dini ritüellerinin çalışma bağlamında çevrim içi ortamlardan ne ölçüde etkilendiği sorusu temel problemlerdendir. Her bireyin etkilenme oranının farklı olması dolayısıyla, internet ortamında bireysel dini ifade biçimlerinde farklılaşma, kırk yama dini andıran kırk yama ritüellerin ortaya çıkmasına imkân tanımaktadır (s. 115).

Kitabın “M Neslini Çevrim İçi İnanç Pratikleri” başlıklı üçüncü bölümünde daha önce oluşturulan teorik çerçevenin sahadaki yansımaları sunulmaktadır. Bu noktada yazar, Janmohamed’in kavramlaştırdığı ‘M nesli’ tanımlamasını özgün bir bakış açısıyla yeniden yorumlayarak kullandığını belirtmektedir. M nesli; dünya Müslüman nüfusunun görece genç kuşaklarını ifade etse de genel olarak yaştan ziyade tutumlarıyla tanımlanan bir kuşaktır. Modernliğin tüm kurumlar üzerinde etkisinin arttığı bir çağda modernliği reddetmekten ziyade şekillendirerek Müslüman kimlikleriyle toplumda var olmaları, bu neslin en temel özellikleridir. Müslüman ve modern kelimelerinin ilk harfi olan ‘M’ harfinden dolayı bu şekilde isimlendirilmişlerdir. M neslinin yaşantısında ve kimliklerinin biçimlendirilmesinde başat role sahip olan teknolojinin, özelden ise internetin, önemli bir yeri vardır. Çalışmanın temel sorusu olan *çevrim içi inanç pratiklerine modern görsel kültür bünyesinde gelişen internet ve sosyal medyanın etkilerinin araştırılması* bu bölümün ana hatlarını oluşturmaktadır. Temel problem bağlamına sadık kalınarak sorular; “M Neslinin Genel Özellikleri”, “Modern Görsel Kültür, Teknik İletişim Araçları ve Din” ile “Çevrim İçi İnanç Pratikleri” ana temaları etrafında hazırlanmıştır.

Soruların hazırlandığı ilk ana temada M neslinin genel özellikleri çerçevesinde katılımcıların kendilerini tanımlamaları ve internetle kurdukları bağa dair temel görüşler incelenmektedir. Örneklem grubunun verilerinden yola çıkarak M neslinin modernliği anlamlandırma biçimlerinin farklılaşmasının modernlik ile inançları arasındaki bağı kurmalarında belirleyici öneme sahip olduğu saptanmaktadır. Buna binaen aileden edinilen İslam anlayışının zamanla gelişen ve artan sosyal etkileşimlerden etkilenecek modern yaşam koşullarında hayatını idame ettiren bireyin kimlik oluşumunda en temel hususlardan olduğu gözlemlenmektedir. Batı toplumlarında yaşayan katılımcıların belirttiği gibi oradaki Müslümanların daha çok göçmen kökenli ve sonradan İslamiyet’i kabul etmiş olmaları nedeniyle azınlık grubu oluşturmalarının ve İslamofobinin merkezinde yaşamalarının, kimliklerinin şekillenmesinde etkili olduğu tespit edilmektedir. Bu hususların Türk katılımcılarının kimlikleri üzerinde çok yoğun hissedilmediği belirtilmekle birlikte şu noktaya değinmek gerekir ki özellikle medya aracılığıyla dünya çapında oluşturulan Müslümanlara karşı bir ön yargı, ayrımcılık ve ötekileştirme algısı, üstü kapalı olarak kimliklerini etkilemektedir. M neslinin internet ile olan ilişkisinin incelenmesi, teknolojilerinin içine doğmaları ve dijital yerliler ya da dijital melezler olarak adlandırılan gruplara dâhil olmaları açısından önem arz etmektedir. Yazara göre M neslinin gündelik yaşamının vazgeçilmezi olan ve sürekli olarak kimliklerini şekillendiren internet, M nesline yeni bir dijital yaşam alanı sunmaktadır. Elde edilen veriler sonucunda belirtilmelidir ki internet bu neslin, ötekileştirmeler ve kısıtlamalar gibi yaşam tarzına dair her türlü müdahaleye karşı çıkararak bu sorunları aştıkları bir mecradır. Ayrıca bu mecrayı, hayatları boyunca Müslüman olmalarından kaynaklanan problemlerin neticesinde; sorumluluk bilincini artırarak ümmetle her an bağlantılı bir şekilde seslerini çıkarmalarının, fikirlerini açıklamalarının bir vasıtası olarak gördükleri belirtilmektedir.

Çalışmanın ikinci ana teması olan ‘Modern Görsel Kültür, Teknik İletişim Araçları ve Din’ başlığı altında daha önce teorik olarak açıklanan göz merkezilik, gösteri, gözetim, simülasyon ve söylen kavramlarının örneklem grubunun çevrim içi inanç deneyimlerine ve motivasyonlarına etkileri incelenmektedir. Göz merkezci bir yapı üzerine kurulan çevrim içi ortamlardaki kimliklerin, görünürlüğün etkisinde kalmış olmasının yanında değerlerden ve kültürel gerçeklikten bağımsız olmadığı sonucuna da ulaşılmaktadır. Gösteri; eğlence, şöhret ve tüketimin kıskacında kalarak M neslinin kimliklerinin popülaritesini/görünürlüğünü ve dolayısıyla yaşam tarzını etkisi altına almaktadır. Verilerin analizinden anlaşılacağı üzere içerik üretme aşamasında popülaritenin ihtiyaçları karşılama arzusunun ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Katılımcıların örneklerinde de belirttikleri gibi dini söylemlerin popüler medyatik kurguya adapte edilerek tüketim nesnesi haline getirdiği saptanmıştır (ör; medyatik vaizler, muhafazakâr moda ikonları vs.). Bu noktada gözetlemeyi gönüllü olarak kabul eden M nesli, ortak yaşama dâhil olmak için zorunlu olarak kimliğinin ve bedeninin gözetlenmesini de kabul etmektedir. Dini kimlikli bireyin mahremiyet alanında gösteriyi kabul etmesi, gösterinin gösterişe dönüşerek dini kimliklerin alenileşmesini ve mahrem yaşam alanının bir parçası olan ibadetlerinin gözetlenmesiyle riyaya dönüşmesi gibi mahremiyet sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bireyin çevrim içi ortamlara sunduğu bilgilerinin tüketim kurgusuna veri sağlaması, yaşamını aşikâr ederek stalklamaya/gözetlemeye sebebiyet verebilecek zemin hazırlaması gibi birçok mahremiyet sorununun çevrim içi ortamlarda olduğu gözlemlenmektedir. Müslümanların imajı noktasında elde edilen verilerden analizle yazar, imajın oluşumunda, internet ağlarında günden güne popülerleşen söylenlerin/mitlerin etkili olduğunu saptamıştır. Ayrıca popüler Müslüman imajının sekülerlikle yakından ilişkili olduğuna da değinilmektedir.

Araştırmanın son ana temasında ‘Çevrim İçi Topluluk, Otorite, Kimlik ve Ritüeller’ bağlamında M neslinin çevrim içi inanç pratiklerine odaklanılmaktadır. M neslinin, İslamiyet’in ümmet tasavvurundan yola çıkarak çevrim içi platformlarda farklı etnik köken, dil, mezhep ayrımı yapmaksızın dijital bir ümmet oluşturma fikrine ve motivasyonuna sahip olduğu belirtilmektedir. Zaman-uzam kavramlarını izafileştiren sosyal ağlarda M neslinin; farklı coğrafyalardaki Müslümanların birbirlerinden haberdar olarak manevi bir yakınlık kurdukları, ortak etkinlikler düzenledikleri, modern süreçlerle birlikte artan bireysellik ve yabancılaşmadan kurtuldukları sanal bir cemaat inşa ettikleri gözlemlenmektedir. Tarihi süreç içerisinde bilginin yadsınamaz gücünün internet ile artmasına binaen enformasyon zenginliğinin yaşanması, yeni bir otorite alanının oluşmasına sebebiyet vermektedir. Çalışma bağlamında görüşmecilerin dini bilgi arama/edinme sürecinde M neslinin, interneti etkin bir vasıta olarak kullandığı sonucuna ulaşılmakla birlikte geleneksel/offline dini otoritelerin de çevrim içi edinilen enformasyonları teyit noktasında başvurdukları vazgeçilmez otoriteler olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim bu noktada yazar, M neslinin çevrim içi otoritelere karşı bir güven problemi yaşadığını belirtmektedir. Örneklem grubunun bazılarının ifadelerine göre sosyal medya ortamlarına geleneksel dini otoritelerin dâhil olmasının mikro otorite yapılarına sebebiyet vererek otorite problemi oluşturduğunu gözler önüne sermektedir.

Saha araştırmasının kimlik ile ilgili verilerine bakıldığında çevrim içi inanç pratiklerinin M neslinin dini kimliğini şekillendirdiği gözlemlenmektedir. Ek olarak sosyal medya kullanıcılarının yaş ve eğitim düzeyine göre sosyal medyayı dini amaçlarla araçsallaştırdığı ve olumsuzluklardan etkilenme seviyelerinin bu oranda değiştiği açıklanmaktadır. Ritüellerle ilgili ifadeler incelendiğinde çevrim içi ortamlarda gerçekleştirilen inanç pratiklerinin, kolay ve rahat bir şekilde yapılmasından dolayı, M nesli tarafından daha sık tercih edildiği tespit edilmektedir. Katılımcıların araçlı ritüel uygulamaları hakkındaki görüşlerinin ibadetlerdeki manevi/duygusal atmosferi zedelediği yönünde olduğu ve simülatif karakterli çevrim içi ritüellere sıcak yaklaşmadıkları gözlemlenmiştir.

Dinin medya ile ilişkisinden doğan yeni medyatik dinsellik görünümünün günden güne artması, aktif internet ve sosyal medya kullanıcılarının dini kimliklerini, manevi yaşam tarzlarını ve

dolayısıyla inanç pratiklerini şekillendirmektedir. Eserin temel amacı, bu hususun teorik alt yapısını sunarak sahadaki somut göstergelerini özellikle M nesli üzerinden aktarmaktır. M neslinin kimlik oluşum sürecinden başlayarak gelişimlerini şekillendirmede etkili olan tüm hususlar, psiko-sosyal ve sosyolojik bir perspektifle çevrim içi inanç pratikleri çerçevesinde okuyucuya sunulmaktadır.

Kitabın birinci ve ikinci bölümlerinde araştırmaya dair kavramların açıklamalarında çok fazla teorik bilgiye yer verilmesi, ilk bakışta eserin akışını zedeliyor gibi bir izlenim verse de nihayetinde okurun zihninde konu bütünlüğü sağlanmakta ve söz konusu teorik çerçeve, saha çalışmasının yer aldığı üçüncü bölümün anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Araştırma grubunun Batı'dan ve Türkiye'den seçilmiş olması, Müslüman genç nesle dair genel bir portre çizmesi noktasında önem arz etmekle birlikte çalışmaya farklı Müslüman coğrafyalarından da katılımın olmasının daha genel bir görünüme imkân sağlayabileceği fikrini doğurmaktadır. Metin Eken'in kaleme aldığı bu eserin, çevrim içi ve çevrim dışı dini yaşamların karşılıklı etkileşimini konu edinmesi bakımından internet ağlarını aktif bir şekilde kullanan her Müslüman gencin içinde bulunduğu duruma dair farkındalığının artırmasında son derece önemli olduğunu ifade edebiliriz

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.

The research was conducted by a single author.

*****

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

*****

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

*****

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed